
Теорії мовленнєвих актів у XXI столітті

Ірина Семенюк Зюмрютдал

Кафедра англійської мови, Університет ім. Пірі Рейса, Стамбул, Туреччина

ORCID 0000-0003-1987-8262

Для цитування цієї статті:

Семенюк Зюмрютдал Ірина. Теорії мовленнєвих актів у XXI столітті. International Science Journal of Education and Linguistics. Vol. 2, No. 5, 2023, pp. 10-14. doi:

10.46299/j.isjel.20230205.02

Надійшла до редакції: 05 вересня 2023 р.; **Схвалено:** 29 вересня 2023 р.;

Опубліковано: 01 жовтня 2023 р.

Анотація: Виходячи з принципу, що будь-який об'єкт-система завжди є частиною ще обширнішого об'єкту і виконує в ньому певну функцію, людська мова розглядається як невід'ємна складова частина соціальних систем, які є, водночас, різновидом більш загального класу самокерованих систем. Функціональним вузлом, в якому виникає феномен мови, в таких системах виступає їх комунікативна підсистема (комунікативна ситуація), тобто ділянка, на якій здійснюється передача інформації від одного члена самокерованої системи до іншого. Постійне взаємне інформування - істотна умова їх успішної кооперації, узгодження зусиль в спільному виконанні певної інтегральної функції самокерованої системи в межах більш загальної природної системи. Мова завжди спрямована на інформаційні потоки в комунікативних підсистемах самокерованих систем, тому залежить безпосередньо від характеристик цих потоків. В ході розвитку комунікативної системи суспільства відбулося збільшення обсягів інформації, що викликало утворення спеціалізованих інформаційних сфер, які дозволяють справитися з великим об'ємом і різноманітністю інформації, що поступають із середовища. Це веде до формування різних функціональних різновидів мови, стилів, що є формою адаптації мовленнєвої поведінки до різних умов.

Ключові слова: дискурс, мовленнєвий акт, перлокутивний акт, іллокутивний акт, імплікатури спілкування, комунікативна ситуація, мовленнєва поведінка.

---

1. Вступ

На початку XXI століття предмет мовознавства закономірно розширився і був відновлений в своїх законних межах - до вивчення суспільно-мовної практики у всій різноманітності сфер спілкування в їх історичній перспективі. На сучасному етапі розвитку мовознавства потрібна послідовна систематизація всіх форм залежності мови від різних зовнішніх чинників, їх осмислення під єдиним теоретичним кутом зору. Положення, що склалося в цій області, характеризується різноманітністю незалежних підходів, безліччю пов'язаних параметрів, аспектів і рівнів мови і ситуацій її вживання, різним ступенем повноти опису. Тому актуальними є систематизація картини ситуативної обумовленості мови і розгляд комунікативної ситуації як моделі, в якій мова розглядається як одне з комунікативно-значущих явищ суспільства.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є мовленнєві акти, які виступають як основна одиниця комунікативного процесу та спосіб вираження мовної діяльності людини. Мовленнєвий акт є сукупністю мовних засобів і комунікативних намірів, спрямованих на передачу інформації, виконання певних дій або досягнення певних комунікативних цілей. Предметом дослідження є теорії, що розвиваються у XXI столітті та стосуються мовленнєвих актів. Дослідження зосереджуються на аналізі структури, функцій, особливостей та класифікації мовленнєвих актів, а також на розумінні їх ролі в комунікативному процесі. Вони досліджуються з різних теоретичних підходів, таких як прагматика, соціолінгвістика, психолінгвістика та інші, з метою кращого розуміння природи мовленнєвих актів і їх функціонування у сучасному світі.

3. Мета та задачі дослідження

Мета статті – розглянути теорії мовленнєвих актів з урахуванням засобів комунікації, які значно впливають на способи та форми мовленнєвих актів. Дослідження має на меті також розглянути мовленнєві акти у різних мовних контекстах.

4. Аналіз літератури

Проблемою вивчення мови в контексті комунікації, культури, соціальних і природних обставин її вживання займалися такі вчені-дослідники, як І.А.Бодуєн де Куртене [1], Звегинцев В.А. [2], Кузнецов С.Н. [3], Сьорль Дж. [4], Ліч Г. [5].

5. Виклад основного матеріалу

В сучасному мовознавстві комунікативну ситуацію розглядають як ієрархічно складний компонент дискурсу, що містить формально-семіотичний, когнітивно-інтерпретаційний, соціально-інтерактивний рівні і розподіляється на окремі фрагменти, одиниці комунікації - комунікативні акти.

Комунікативний акт представляє собою елементарну одиницю мовленнєвого спілкування. Він визначається як акт висловлювання, побудованого за правилами певної мови, характеризується певним пропозиційним змістом, іллокутивною функцією, чи силою, що орієнтована на адресата.

Різні типи мовленнєвих актів, як правило, називають іллокутивними актами, за допомогою яких мовець повідомляє адресату про свою комунікативну інтенцію і намагається переконатися, що адресат зрозумів його намір. Іллокутивні акти протиставляються актам іншого типу - перлокутивним і пропозиційним [4: 156].

Перлокутивний акт - це той вплив, який справляє певне висловлювання на адресата. При цьому, ми маємо на увазі не самий факт розуміння адресатом змісту висловлювання, а ті зміни у стані чи поведінці адресата, що є наслідком цього розуміння. Будь-яке твердження, вимога, питання чи погроза можуть змінити запас знань адресата (якщо він повірить в істинність того, що повідомлено, і візьме його до відома), здатні роздратувати чи розважити його, налякати, переконати його в неправоті, змусити зробити якийсь вчинок чи утриматися від раніше намічених дій. Все це є прикладами перлокутивних актів.

Різноманітні іллокутивні акти часто мають своєю метою досягнення певного перлокутивного ефекту, наприклад, повідомлення про щось чи ствердження якогось факту мають на увазі переконати в чомусь співрозмовника (це ще справедливіше для питання, прохання чи наказу, спрямованих на відповідну вербальну реакцію адресата чи реагування поведінкою). Викладене дає підставу деяким вченим зробити висновок про те, що будь-який іллокутивний акт має співвідносний з ним перлокутивний акт і ефект [6: 8].

Однак у теорії мовленнєвих актів спеціально підкреслюється, що іллокутивний акт по суті є мовленнєвим актом, який варто чітко відмежовувати від перлокутивного акту, що може бути, але може й не бути досягнутий за допомогою мовних засобів. Ми, услід за Дж. Сьорлем, вважаємо, що іллокутивний акт не може бути зведений до перлокутивного акту [4: 71]. У межах іллокутивних актів вирізняють допоміжні пропозиційні акти, такі як вказівка на об'єкт (референція до якогось об'єкту) та вираження певної пропозиції. Відмінність між іллокутивним і пропозиційним актом ґрунтується на тому, що та ж сама референція і вираження однієї й тієї ж пропозиції може мати місце в різних іллокутивних актах. Дослідники розрізняють прямі й непрямі мовленнєві акти. Згідно твердження Дж. Сьорля [4: 71], щодо проблеми непрямих мовленнєвих актів полягає в з'ясуванні того, як мовець за допомогою певного висловлювання може виражати не лише те, що останнє безпосередньо означає, а й дещо більше. Непрямі мовленнєві акти, це спосіб вирішення прагматичних завдань спілкування: семантичні приращення в них прагматично релевантні для співрозмовників. Мовці вибирають оптимальну стратегію мовленнєвого спілкування з урахуванням людського чинника, особливостей сприймання співбесідниками тих чи інших повідомлень, їх реакції на ті чи інші спонукання тощо. Може існувати безліч причин, за яких пряме експліцитне вираження думки, волі, бажання виявляється небажаним чи неефективним, і завдання спілкування може краще досягатися, якщо звести прагматичне навантаження висловлювання до невиражених імплікацій, з тим щоб слухач дійшов до думки про них самостійно.

Новий розвиток теорія мовленнєвих актів одержала в працях Г. Грайса [7: 217-237], який розробив механізм мовленнєвого імплікування, де вся інформація, яка міститься в мовленнєвому акті, ділиться на дві частини. Останнє відноситься до логічного змісту висловлювання, тобто складає той мінімум, що необхідний для специфікації умов його істинності. Вся інша інформація, що може бути отримана слухачем із конкретного висловлювання, відноситься до "імплікатур", які діляться на два різновиди: конвенційні та неконвенційні, зокрема, "імплікатури спілкування" та "імплікатури дискурса" (*conversation implicatures*). Конвенційні імплікатури включають всі ті аспекти інформації, що передаються висловлюванням тільки в силу значення слів та форм, що містяться в ньому. Конвенційні імплікатури тісно зв'язані з тим, про що говориться в реченні. Імплікатури спілкування, навпаки, пов'язані з лінгвістичним змістом висловлювання непрямым способом. Вони виводяться зі змісту речення, але зобов'язані своїм існуванням тому факту, що учасники мовленнєвого акту поєднані спільною метою комунікативного співробітництва. Із загального принципу співробітництва, чи принципу кооперації випливають більш часткові правила мовленнєвого спілкування, які Г.Грайс назвав комунікативними постулатами або максимами спілкування (*conversational maxims*): 1) постулат кількості; 2) постулат якості; 3) постулат релевантності; 4) постулат способу висловлювання. Вони дозволяють мовцю реалізувати свій комунікативний намір, не вдаючись до вербального вираження того, що може бути встановлене слухачем за їх допомогою із прямого змісту висловлювання. Максими спілкування покликані пояснити, яким чином "значення мовця" (тобто те, що він має на увазі) може включати дещо більше, а ніж буквальне значення речення (як у випадках з непрямыми мовленнєвими актами), як воно може відхилитися від буквального значення (як у випадку метафори) чи навіть набувати протилежного значення (як у випадку іронії).

Класифікаційна діяльність у області мовленнєвих актів була розпочата Дж. Остін [8: 119]. Науковець виділив п'ять класів і розподілив висловлювання відповідно до їх іллокутивної сили: 1) вердиктиви, 2) екзерситиви, 3) комісиви, 4) бехабнтиви, 5) експозитиви. Перші - означають виголошення вироку присяжними, арбітром або рефері; другі - є здійсненням влади, прав або впливу; третім - відповідають обіцянки або інші зобов'язання; четверті пов'язані із суспільною поведінкою та взаємостосунками людей; п'яті - показують, яке місце займає наш вислів в ході суперечки або бесіди.

В своїх дослідженнях Дж. Серль і Д. Вандервекен включили в класифікацію наступні ознаки: ілокутивна мета, інтенсивність ілокутивної мети, спосіб досягнення, умови

пропозиціонального змісту, попередні умови, умови щирості та інтенсивність умов щирості. При цьому підході найголовнішою ознакою є ілокутивна мета. Їх система мовних актів включає наступні класи: 1) асертиви, 2) директиви, 3) комісиви, 4) декларативи і 5) експресиви. Ілокутивна мета як основна ознака виділення вказаних п'яти класів формулюється авторами таким чином: для асертивів вона полягає в тому, щоб сказати, як йдуть справи, для директивів - в тому, щоб спробувати примусити когось іншого (інших) зробити щось та ін. Недоліком цієї таксономії є відсутність подальшого членування початкових п'яти класів на підкласи за додатковими ознаками, проте це необхідно, якщо врахувати, що кожний клас включає велику кількість різноманітних дієслів.

Близькою до розглянутої таксономії класифікація Дж. Ліча, побудована за тим же принципом. Вона включає п'ять класів: 1) асертив, 2) директив, 3) омісив, 4) експресив і 5) рогатив. Перші чотири класи співпадають з серльовськими по суті і назві. Рогатив означає питання і запити. Декларативи з класифікації виключаються, на тій підставі, що вони не мають ілокутивної сили, а одержують свою силу з тієї ролі, яку вони грають в ритуалі, оскільки вони описують не мовні, а соціальні акти [5:206].

У своїй класифікації Г.Г. Почепцов розглядає мовні акти, як прагматичні типи речень: 1) констатив, 2) промісив і менасив, 3) перформатив, 4) директив, 5) квеситив. Деякі з цих класів співпадають з класами таксономії Серля-Вандервекена. Наприклад, констатив відповідає асертиву, промісив і менасив - комісиву, директив - класу з тією ж назвою. Квеситив співпадає з рогативом Ліча. В рамках директивів виділяються підкласи ін'юнктивів (наказів) і реквестивів (прохань). Але особливий інтерес викликає виділення в особливий клас перформативів. З роз'яснень і прикладів, які приводить автор, видно, що до числа перформативів входять експресиви Серля-Вандервекена і інші мовні акти, що мають експліцитно-перформативне вираження [9, 10].

Найбільш коректною вважається дихотомічна класифікація мовних актів Дж. Оуера [11]. На першому ступені ієрархії всі мовні акти діляться на асертиви і неасертиви. Перші висловлюють думку, або віру, другі - бажання. Потім неасертиви підрозділяються на два класи залежно від того, чи представляє те, що є об'єктом бажання, також віру або думку (інтерогативи) або ж положення справ в світі (оптативи-імперативи). Нарешті, в останньому класі виділяються два підкласи залежно від того, чи здійснюється бажане положення справ самим адресатом (імперативи) або ж встановлюється саме собою (оптативи). Ця схема мало чим відрізняється від традиційної класифікації речень, яка базується на меті висловлювання. Перевага класифікації Оуера в тому, що тут в явному вигляді сформульовані підстави дихотомічного розподілу.

Однією з найважливіших проблем в класифікаціях розглянутих типів є питання про те, що слід класифікувати - мовленнєві акти або мовні засоби (зокрема дієслова). Серль критикував Остіна за те, що той, нібито, класифікував не акти, а дієслова. Аналогічне звинувачення на адресу системи Серля було вказано Баллмером і Бренненштулем. Зустрічаються прямо протилежні думки з приводу того, що слід класифікувати. Наприклад, Дж. Версурен наполягає на доцільності обліку перш за все лексичних засобів, що відображають концептуалізацію мовних актів, властивих тій або іншій мові [13:174]. На наш погляд, дана проблема недостатньо розв'язана. Класифікувати мовленнєві акти слід виходячи з принципу "від загального до одиничного", тобто, від класів до наповнюючих ці класи засобів, а від цих останніх - до інших класів, поки не буде поставлена у відповідність вся сукупність засобів, що відносяться до певного класу [14].

Фахівці з теорії класифікації указують, що процес класифікації і його результат - не одне і те ж. Для їх розрізнення іноді використовуються різні терміни: класифікація і класифікування. Правила розподілу понять, що приводяться в багатьох роботах як рекомендації для побудови задовільних класифікацій, відносяться звичайно не до процесу, а до результату. Відповідь на цю проблему, на нашу думку, дає дихотомічна класифікація. При розподілі класу на два підкласи, на якому б рівні цей розподіл ні проводився, завжди можливо

вказати ознаку розподілу і розділити всі засоби на два підкласи. Тому, виходячи з того, що комунікативні акти є фрагментами комунікативної ситуації стає можливим їх типологізувати, беручи за основу узагальнену дихотомічну систему комунікативних актів [15: 55-57]:

1. Інституційні (ритуальні) комунікативні ситуації:

- декларативна комунікативна ситуація: призначення на посаду, зняття з посади, відкриття або закриття зборів, відкриття пам'ятника, судовий вирок, оголошення війни або миру;
- комісивная комунікативна ситуація: ситуація зобов'язання, обіцянки, запевнення, гарантії, парі, клятви, згоди, відмови, обітниця, поруки, загрози;
- інтерогативна комунікативна ситуація: ситуація отримання інформації (питання, запит, випитування, інтерв'ю);
- ім'юнктивна комунікативна ситуація: накази, вимоги, розпорядження, дозволи, заборони;
- реквестивна комунікативна ситуація: прохання, благання, заклинання;
- адвиситивная комунікативна ситуація: ради, рекомендації, пропозиції, запрошення.

2. Інституційні (ритуальні) комунікативні ситуації:

- експресивні комунікативні ситуації: подяки, вибачення, співчуття, поздоровлення, вітання, похвала, вираження злості, голосування;
- констативні комунікативні ситуації: констатації, нагадування, спростування, визнання, повторення;
- аффірмативні комунікативні ситуації: твердження, заяви, інформування, сповіщення, повідомлення, прогнози, припущення, свідчення, допущення, звинувачення.

6. Висновки

Адекватне семантичне прочитання вислову, а також його актомовленнєвий зміст, можливе за умови врахування ряду комунікативно релевантних даних. До їх числа входять і ті, які характеризують певні моделі комунікативного акту, з виділенням його складових, типів і ролей в мовленнєвих процесах і, нарешті, відносин, прямо або опосередковано зв'язуючих названі величини. Відомі сьогодні моделі комунікативного акту вимагають уточнення і деталізації комунікативної природи, що впливає на їх складові, які розмежовуються за сутністю і формою комунікативних ролей учасників спілкування. Таким чином, дослідження теорій мовленнєвих актів у ХХІ столітті спрямовані на розширення знань про мовленнєві акти, їхні функції, структуру та вплив на комунікаційний процес у сучасному світі. Вони допомагають краще розуміти комунікацію між людьми, розвивати нові методики викладання мови, покращувати міжкультурну комунікацію та досягати більш ефективного спілкування у сучасному суспільстві.

Список літератури:

- 1) Бодуэн де Куртенэ И.А. (1963) Избранные труды по языкознанию. Москва.: Изд-во Акад. Наук СССР.
- 2) Звегинцев В.А. (1996) Мысли о лингвистике. Москва.
- 3) Кузнецов И.Н. (1998) Научные работы: Методика подготовки и оформления. Минск.: Амалфея.
- 4) Searle J.R. (1976) Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- 5) Leech G. (1983) Principles of Pragmatics. London and New York: Longman.
- 6) Сусов И.П. (1980). Предложение и действительность. Коммуникативно-прагматические и семантические функции речевых единств. – Калинин: Калининск. гос. ун-т., 11-25.
- 7) Грайс Г.П. (1985). Логика и речевое общение. Москва: Прогресс, 1985.
- 8) Austin J.L. (1981). How to Do Things With Words. Harvard: University Press.

- 9) Почепцов Г.Г. (2001). Теория коммуникации. Киев: “Ваклер”.
- 10) Почепцов Г.Г. (1980). Слушатель и его роль в актах речевого общения. Калинин.
- 11) Auwera, J., & Plungian V.A. (2009). Modality's semantic map. New York: Walter de Gruyter.
- 12) van der Auwera. (1976). On the Meaning of the Basic Speech Acts ?? Journal of Pragmatics., 253 – 264.
- 13) Verschueren, J., Östman, J.A., Blommaert, J., & Bulcaen, C. (Eds.). (2001). Handbook of Pragmatics. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- 14) Verschueren J. (1976). On Speech Acts Verbs. - Amsterdam.
- 15) Богданов В.В. (1989). Классификация речевых актов. Калинин.

Speech Act Theories in the XXI century

Iryna Semeniuk Zumrutdal

English Department, Piri Reis University, Istanbul, Tuzla
ORCID 0000-0003-1987-8262

Abstract: Based on the principle that any object-system is always a part of the more extensive object and performs a certain function in it. A human language is considered an integral part of social systems, which are, at the same time, a type of more general class of self-managed systems. The functional node, in which the phenomenon of language occurs in such systems, is a communicative subsystem (communicative situation), i.e., the area where the information is transferred from one member of the self-managed system to another. Constant mutual information is an essential condition for their successful cooperation, and coordination of efforts in the joint performance of a certain integral function of the self-managed system within the limits of a more general natural system. Language aims at information flows in communicative subsystems of self-managed systems, therefore it depends directly on the characteristics of these flows. An increase in the amount of information occurred in the development process of society's communication system and caused the formation of specialized information spheres that allow us to cope with a large volume and variety of information coming from the outside. This leads to the formation of different functional varieties of language, styles, which are a form of adaptation of speech behavior to different conditions.

Keywords: discourse, speech act, perlocutionary act, illocutionary act, implicatures of communication, communicative situation, speech behavior.
